

УДК 94(430)325.327“19“

С. М. Косяк, Л. М. Горенко

**ДІЯЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ МІСІОНЕРСЬКИХ ТОВАРИСТВ
НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ У ХІХ СТОЛІТТІ**

У статті проаналізовано діяльність німецьких місіонерських організацій на території Палестини, Сирії, Лівану в 40–90-і роки ХІХ ст. та вплив німецького релігійно-місіонерського руху на формування колоніальної політики кайзерівської Німеччини і підготовки підґрунтя для переходу до активної експансії.

Ключові слова: *місіонерські товариства, колоніальна політика, експансія.*

Німеччина лише в середині 80-х років ХІХ століття, значно пізніше від багатьох європейських держав, стала на шлях реалізації активної колоніальної політики. Проте передумови німецького експансіонізму почали формуватися ще задовго до утворення єдиної Німецької імперії.

Одними з перших організацій, які за своєю спрямованістю не були колоніальними, проте суттєво вплинули на розвиток німецької колоніальної експансії, стали місіонерські товариства. Вони були провідниками німецького впливу в заморських країнах задовго до офіційного початку колоніальних загарбань і зробили свій внесок у формування окремих принципів та ідей колоніалізму і розвиток колоніальної пропаганди.

Попри наявність певних доробків із цієї проблематики (А. Циммерман [1], М. Гаген [2], Ю. Кучинські [3], Х. Дрекслер [4]), питання впливу німецького релігійно-місіонерського руху на формування колоніальної політики кайзерівської Німеччини належать до малодосліджених. Тому ми ставимо за мету охарактеризувати його основні засади, методи й особливості для розуміння ролі та значення в процесі підготовки підґрунтя для майбутньої колоніальної експансії.

Християнські місії, займаючись благочинністю, поширюючи технічні знання, вдосконалюючи систему ведення господарства, сприяли зростанню німецького впливу на заморських територіях та підготовці кадрів для колоніальної адміністрації. Місіонерам доводилося досить довго жити серед корінного населення та враховувати соціально економічні й політичні реалії країн Близького Сходу. Серед місіонерів були не лише священики, а й лікарі, вчителі, філологи, етнографи, географи, археологи, котрі виконували свого роду цивілізаторську, культурно-просвітницьку місію та здійснювали економіко-статистичне вивчення Палестини, Лівану, Сирії для подальшого освоєння цих територій.

Серед найстаріших німецьких місіонерських товариств була Хрішонська Євангелістська місія, заснована пастором Християном Шпітлером у 1840 році з метою євангелістської пропаганди в несвропейських країнах. У 1860 році Хрішонська община відкриває свій перший практичний заклад – Сирійський дитячий притулок. За наступні тридцять років цей притулок стане одним із найбільших закладів на Святій Землі, а в 1869 році відокремитися в самостійний орган і буде підвідомчим лише опікунській раді в Штуттгарті [4, т. II, с. 216]. Ще одним, активно діючим на території Святої Землі місіонерським товариством було Товариство Кайзервертських діаконіс, створене пастором Т. Фліднером у 1851 році.

Одночасно з'являються й німецькі католицькі організації, які спрямували свою увагу на Палестину. Так, у 1856 році в Кельні було створено Товариство Святого Гроба. Активно в цей час діяли Сіонське товариство, Товариство непорочного зачаття та Німецька католицька асоціація Святої Землі [5, с. 261].

З протестантських місіонерських організацій необхідно відзначити активну діяльність Сирійського сирітського притулку, створеного Л. Шпеллером у 1860 році. У навчальній програмі притулку основну увагу звертали на набуття практичних знань. Учні разом із навчальними предметами освоювали різні ремесла та торгіву справою. Викладачі переважно були німецькі [4, т. XX, с. 249]. Намагання зробити з місцевих жителів прихожан протестантської церкви не мало успіху, саме тому акцент у роботі притулку змінювався від релігійної практики до світської. Але, незважаючи на це, притулок став першим великим німецьким місіонерським закладом на території Сирії, а його діяльність заклала основи німецької колонізації та відкрила шлях тисячам німецьких переселенців.

Так само активно та плідно діяли в Сирії та Палестині кайзервертські діаконіси. Вони утримували будинок виховання, притулки, пансіони, лікарні. Свою діяльність розпочали в Лівані, де було відкрито перший притулок. У Бейруті діаконіси заснували будинок виховання «Цоар», вищий навчально-виховний заклад із пансіоном, та «Притулок для слабких і втомлених сестер». Сестри-діаконіси приїжджали для роботи в Палестину строком на сім років [4, т. II, с. 251-252]. У їхній діяльності було два основних напрямки: жіноча освіта та медична допомога. Вони першими створили спеціальні навчальні заклади для дівчат, тим самим зробили вагомий внесок у їхню освіту. Так, у будинку виховання «Цоар» перебувало (чотири роки) 130 вихованок, які вивчали Закон Божий, співи, лічбу, коротку географію та історію.

Кайзервертські діаконіси створили ще один пансіон для дівчат «Галіта Кумі», де навчалася 110 учениць, які засвоювали основи протестантської віри та рукоділля. За 50 років, від 1851 до 1901 рр., через навчальні заклади діаконіс пройшло більше тисячі вихованок. Деякі з них залишалися там як учителі [5, с. 268]. Проте місцеві жителі з недовірою ставилися до жіночої освіти та неохоче віддавали дівчат навчатися. Паралельно з освітянською діяльністю діаконіси доглядали за хворими, надавали першу медичну

допомогу, а з 1861 року працювали в Бейрутському шпиталі, заснованому пруським орденом Святого Іонна, як молодший медичний персонал. Самі ж діаконіси відкрили невеликий санаторій на Сіонській горі, який був розрахований на 100 ліжок і приймав щорічно 600 хворих у стаціонар і 7 тисяч – амбулаторно [5, с. 259]. Саме своєю невтомною благочинною діяльністю діаконіси заслужили прихильне ставлення місцевого населення. Слід зазначити, що на території Палестини вони мали своє представництво в Єрусалимі, Віфлеємі, Яффі та Хайфі.

Ще одним значним форпостом Німеччини в Палестині було Німецьке (Берлінське) Єрусалимське товариство, створене в 1852 році (за іншими даними – у 1853 році) придворним проповідником Г. Штраусом. За статутом 1868 року товариство взяло на себе підтримку і розвиток німецьких євангелістських установ в Єрусалимі, а також зміцнення позицій протестантської церкви на Святій Землі шляхом відкриття шкіл, лікарень і притулків для місцевих жителів та німців, що мешкали в Палестині [4, т. IV, с. 107–108]. Важливим завданням цієї організації була активізація діяльності німецьких протестантів. Прагнучи зміцнити свої позиції, Німецьке Єрусалимське товариство розгорнуло активну діяльність: будувалися кірхи, відкривалися школи, притулки. Голова місії у Віфлеємі пастор Бехтер наполегливо вивчав арабську мову для того, щоб проповідувати слово Боже місцевому населенню. Станції Єрусалимського товариства були відкриті у Віфлеємі, Бейт-Джалі, Хевроні та Бет-Сахурі. На початку ХХ ст. бюджет товариства був значним і становив 90 тисяч марок, а паства – тисячу осіб [4, т. XX, с. 420].

Отже, Сирійський сирітський притулок, навчальні заклади «Цоар», «Таліта Кумі», Єрусалимське товариство й інші були важливими осередками німецької місіонерської та культурно-просвітницької діяльності на території Палестини, Сирії, Лівану, а своєю багаторічною діяльністю в ім'я «ідеї Бога» пропагували серед місцевого населення й необхідність покори європейським колонізаторам. На них було покладено ще одну місію – розповсюдження зразків німецьких товарів, оскільки досить часто протестантські місіонери одночасно були й представниками великих торгових фірм.

Слід зазначити, що в 90-і роки ХІХ століття посилюється зацікавленість німецького уряду діяльністю протестантських місій у Палестині. Так, наприклад, Комітет протестантських місій, створений у Берліні в 1890 році, ставив завдання підпорядкувати діяльність німецьких місій у Палестині державним інтересам. Для ознайомлення із ситуацією на місці Комітет направив до Єрусалиму графа Ціттен-Шверіна, який у своєму звіті зазначив, що патріотичні настрої німецьких протестантських місіонерів дають підставу сподіватися на їхню цілеспрямовану й активну діяльність на благо німецької імперії. Пріоритет національного фактору над релігійним у діяльності німецьких протестантських місій у Палестині на початку ХХ століття відзначав автор «Палестинського збірника». Він писав: «...Ці місії мали

вочевидь національний характер. У них працювали не лише просто представники Німеччини, а й патріоти, що прагнули до розповсюдження та зміцнення впливу своєї держави, прагнули покращити її комерційне становище та посилити політичний вплив» [4, т. XX, с. 420]. А наприкінці XIX століття під впливом європейської політичної експансії на Близький Схід саме німецькі місіонери стали виступати як представники європейських країн у цьому регіоні.

Єрусалимське товариство активно прагнуло об'єднати навколо себе розрізнені німецькі протестантські організації в Палестині. Поступово в коло його впливу втягувалися і храмовники, і кайзервертські діаконіси, й інші німецькі місії. Надаючи допомогу дипломатичному відомству і прагнучи консолідувати в церковному відношенні німців у Палестині, Єрусалимське товариство об'єктивно сприяло створенню опорного пункту для майбутньої німецької експансії в цьому регіоні.

Німецькі католики були не менш наполегливі, ніж протестанти. Наприкінці XIX століття зростає їхнє зацікавлення Близьким Сходом, що зумовлювалося й загальною активністю німецької політики в азійських провінціях Османської імперії.

22 жовтня 1893 року Вільгельм II прибув до Палестини. 25 жовтня він відвідав Хайфу, а 29 жовтня – Єрусалим. Там відбулося освячення євангелістської церкви Спасителя. Потім кайзер відвідав католицькі та євангелістські місії, школи, шпиталі й інші установи. Скрізь було встановлено німецькі прапори. Цей візит Вільгельма II до Сирії й Палестини мав велике значення для об'єднання німецьких представництв на Святій Землі.

Б. Бюлов у своїй телеграмі німецькому генеральному консулові в Каїрі барону Мюллеру повідомляв: «У результаті поїздки Вільгельма II до Палестини [...] посилювався німецький вплив у країнах Леванта, зміцнилися зв'язки між їхніми місіонерськими організаціями на Сході та німецькою батьківщиною». А автор «Православного палестинського збірника» зазначав: «...Відтепер молода німецька імперія створила той престиж, ту божественну славу християнської ідеї, яку мали лише стародавні держави...» [4, т. IX, с. 661].

Отже місіонерські товариства на Близькому Сході стали провідниками німецького впливу в заморських країнах. Хоча за своєю спрямованістю вони не були власне колоніальними, проте своєю діяльністю сприяли формуванню ідеології німецького експансіонізму. Обіцяючи в нагороду за навернення до християнства право на одержання різних благ на небі, присипляючи пильність, вони послаблювали волю місцевого населення до опору.

Водночас німецькі місіонери знаходили «вільні землі», забезпечували підтримкою та необхідною інформацією військово-географічні експедиції, засновували місіонерські торгові акціонерні товариства та підтримували німецьких переселенців і адміністрацію протекторатів. Місіонери надавали велику послугу колонізаторам у справі забезпечення найсприятливішої

політичної обстановки для майбутніх анексій. Християнські місіонерські товариства своєю багаторічною діяльністю створили передумови для колоніального підкорення нових територій.

Список використаних джерел

1. Zimmermann A. Geschichte der deutschen Kolonialpolitik [Text] / A. Zimmermann. – Berlin: Wittler, 1914. – 336 s.
2. Дрекслер Х. Юго-Западная Африка под германским колониальным господством, 1884 – 1915 [Текст] : пер. с нем. / Х. Дрекслер. – М. : Наука, 1987. – 294 с.
3. Kuczynski J. Die Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus [Text] / J. Kuczynski. – Berlin, 1954. – Bd. 3. – 111 s.
4. Сообщения корреспондента Императорского Православного палестинского общества // Православный палестинский сборник. – СПб, 1891–1909. – Т. : II; IV; IX; XX.
5. Richter S. A history of protestant missions in the Near East [Text] / S. Richter. – London, 1970. – 269 p.

References

1. Zimmermann A. Geschichte der deutschen Kolonialpolitik [Text] / A. Zimmermann. – Berlin: Wittler, 1914. – 336 s.
2. Drexler H. South-West Africa under German colonial rule, 1884 – 1915 [Text] : transl. from Germ. / H. Drexler. – Moscow : Science, 1987. – 294 p.
3. Kuczynski J. Die Geschichte der Lage der Arbeiter unter dem Kapitalismus. [Text] / J. Kuczynski. – Berlin, 1954. – Bd. 3. – 111 s.
4. Correspondent messages from the Imperial Orthodox Palestinian Society // Orthodox Palestinian collection. – St. Petersburg, 1891–1909. – Vol. : II; IV; IX; XX.
5. Richter S. A history of protestant missions in the Near East [Text] / S. Richter. – London, 1970. – 269 p.

С. М. Косяк, Л. М. Горенко

Деятельность немецких миссионерских обществ на Ближнем Востоке в XIX веке

В статье проанализированы деятельность немецких миссионерских организаций на территории Палестины, Сирии, Ливана в 40–90-е годы XIX в. и влияние немецкого религиозно-миссионерского движения на формирование колониальной политики кайзеровской Германии и подготовку почвы для перехода к активной экспансии.

Ключевые слова: миссионерские общества, колониальная политика, экспансия.

S. M. Kosiak, L. M. Horenko

Activities of the german missionary societies in the middle east in the XIX century

The article analyzes the activities of German missionary organizations in Palestine, Syria, Lebanon in the 1940s and 1990s. and the influence of the German religious and missionary movement on the formation of the colonial policy of the Kaiser Germany and the preparation of the ground for the transition to active expansion.

Keywords: missionary societies, colonial politics, expansion.